

Bokor Zsuzsa

**Szomorú száműzöttek a szerelem tündéerkertjeiben.
A két világháború közötti kolozsvári prostituáltak
(szub)kulturális konstrukcióiról**

„...a diványon és a földön kuporodtak maguk szomorúságába merült vidéki kurtizánok, jeggyel ellátott céhbeli nők, kitaposott, ferde sarku utca-sarkí rongyok: szomoru alakjai, az alja a Ma társadalmának, mementói az emberiség erkölcsi züllöttségnek” – írta a *Tükör* kolozsvári hetilap egy rendőrségi razzia alkalmával készült riportjában, 1921-ben (*Tükör*. 1921. márc. 17.). A két világháború közötti kolozsvári sajtó gyakran foglalkozott a bordélyok, utcanők problémájával, akik a közösségi erkölcs, a közegészségügy, a szegénység és még számtalan probléma kapcsán mindig előkerültek. Ebben a négysoros szövegrészben felsorakoznak a prostituált főbb lokális változatai: a szabad prostituált, a bordélyházi és az utcanő a maga általánosan ismert tulajdonságaival, illetve közös jellemzőjükkel, az erkölcsi züllöttséggel. Az átörökített sztereotípiák, rögzült metaforák és színes leírások használatával (a prostituáltak „a társadalom szomorú száműzöttjei”, „az éjszakai szerelem papnői”, „éjjeli lepkék”, akik a „szerelem tündéerkertjeiben élnek” stb.) az újságírók nemcsak hogy sajátos irodalmi élményben részesítették az újság olvasóit, de kétségkívül hozzájárultak az ezekről a nőkről szóló képzetek továbbéléséhez, többek között a prostituáltak csoportjának valamilyen szintű homogenitására vonatkozó képzetek rögzüléséhez is.

Ha közelebbről nézzük meg a kor diskurzusstruktúráját, azt láthatjuk, hogy a prostitúcióról szóló általános diskurzust a hivatalos, hatalmi beszédmód uralja (jogi, orvosi), az időnként ki-kipattanó sajtóvisszhang is erre reflektál, ezt erősíti, kommentálja, vagy éppen elveti. Nyilván itt, a prostituált városban elfoglalt szerepét elemezve elsősorban ebbe, a hivatalos diskurzusba kapaszkodhatunk. Történeti anyag lévén, sokkal kevésbé tudjuk megszólaltatni a város hangját, azokét a polgárokat, akik

együtt éltek ezzel a társadalmi formával, kihasználták a bordélyok nyújtotta szolgáltatásokat, esetleg szomszédságukban laktak.

Az alábbiakban az lenne a kérdésem: olvasható-e a korabeli prostituáltak csoportja szubkulturaként, és ha igen, milyen társadalmi és kulturális jegyeket tud felmutatni, amelyek egy sajátos arculatú csoportként, szubkulturaként láttatnák. Ugyanakkor azt nézem meg, hogy a 19. század végétől a 20. század 1930-as éveig a prostituáltak csoportja milyen kulturális jegyeket hordozott, ezek mennyire tekinthetők belső, közös, csoportfenntartó jegyeknek és mennyire kívülről konstruálódtak.

Tanulmányomban kitérnék azokra a társadalmi struktúrában történő mozgásokra is, amelyek megteremtették a kiválás lehetőségét, a kívülállást, a másságot, a különbözőséget.¹

A fenti kérdéseket azért tartom problematikusnak, mert bár a prostitúció társadalomtörténeti vizsgálata során eléggé egyértelművé vált, hogy nem egyszerűen „a prostituáltak” csoportjáról, hanem igen változatos, több tényező által irányított, erőteljes belső tagozódást mutató, időben is rendkívüli gyorsasággal változó rendszerről van szó, mégis sokszor csoportként, szubkulturális csoportként beszélünk a prostituáltakról. A prostituáltak csoportjának változatosságából kiindulva úgy gondolom, nyugodtan kijelenthetjük, hogy jelen esetben az a szubkultúraelmélet, amely a szubkulturák közös normatív értékeire, a képzetekre és a gyakorlatokra helyezi a hangsúlyt, eleve használhatatlannak tűnik. Nem értek egyet tehát azokkal a leegyszerűsítő szubkultúra-definíciókkal, amelyek szerint a szubkultúra normák, alternatív vagy konfliktuális értékek teljességét jelentik (Rădulescu 1999), olyan értékek, szabályok, normák és viselkedési formák összességét, amelyeket az egyes csoportok tagjai elsajátítanak, preferálnak, tisztelnek, hangoztatnak és melyeknek serkentik a fejlődését (Koković 2000: 25).

A következőkben a kultúra- és szubkultúraelméletek azon hozadékait tekinteném át, amelyek alkalmasaknak bizonyulnak a prostituáltak csoportjának megfogalmazására, illetve azokat a problémákat, amelyek a téma kapcsán adódnak, mégpedig úgy, hogy mindvégig igyekszem saját kutatási

---

¹ A prostitúció nemzetpolitikai szempontból történő rendezésének és medikalizálásának elemzését, valamint a prostituáltak város tereiben való, hatalom által elkövetett mozgásáról korábbi tanulmányaimban értekeztem, ezért most csupán vázlatosan térek ki ezekre a kérdésekre (vö: Bokor 2005a és Bokor 2005b).

területemen maradni és ebből példákat meríteni, néhány élettörténet és a kérdőívekből származó adat alapján.²

A prostituáltak kultúrája

Valahányszor szubkultúrákról van szó, mindig felmerül a kérdés: mit értünk kultúra alatt, mi az, aminek alá-, mellé-, szembe- vagy föléhelyezünk egy másikat, és ilyenkor a kultúrafogalom problematikusságára is mindig rámutatunk. Sőt, a mai szubkultúra-kutatók többsége már nem domináns kultúra alá rendelődő kultúrákról beszél, hanem egymást kiegészítő kultúrákról, mikrokultúrákról, amelyek egymás mellett léteznek adott társadalmakban. Ezt a fogalmi zűrzavart jól példázza a prostitúció problémakörének koncepcionális elhelyezése is a hasonló elméleti jellegű tanulmányokban. A prostitúció a kultúrakutatóknál hol deviáns szubkultúrának, hol ellenkultúrának, máskor patológikus megnyilvánulásnak minősül. A prostitúció mint szubkultúra fogalma önmagában is problematikus, főként mert jobbra előzetes konstrukciók (ítélet, sztereotípa) eredményeképp születik, éppen ezért a saját anyagom tekintetében azt a Marvin Harris-i kultúrakoncepciót emelném ki, amely kultúrának (és szubkultúrának) nem csupán a társadalmi rendszeren belüli értékeket, motivációkat és morális-etikai szabályokat tekinti, hanem a kultúrát intézmények teljességének látja, amelyekben az emberek élnek és cselekszenek. Eszerint a kultúra – és értelemszerűen a szubkultúra – társadalmilag elsajátított életmódokat rögzít, amelyek felölelik a társadalmi élet minden szegmensét, gondolkodásmódokat és viselkedésmódokat egyaránt (Harris 1999: 19). Vagy amint Jock Young a szubkultúrákra vonatkoztatva definiálja: „kultúra az a mód, ahogyan az emberek igyekeznek leküzdeni az eléjük gördülő mindennapi akadályokat. Ez magába foglalja a nyelvet, az öltözködési módot, erkölcsi normákat, politikai

---

² Az általam elemzett élettörténetek és kérdőíves felmérések eredményei Bálint Zoltánnak a Teleki László Intézet irattárában található hagyatékából származnak (TLI 2880/2000). A kérdőíves felmérést egy 151 személyből álló (bordélyházi és utcai, illetve szabad, futóbárcás prostituált) populáción végezték el 1919 és 1923 között a kolozsvári Női Kórházban, az eredmények elemzését a Kórház is közzétette (Bálint–Stanca 1924). A kérdőíves felmérés valószínűleg szóban készülhetett, az orvos pedig egyes szám harmadik személyben jegyezte le az első személyű vallomásokat. Az élettörténetek is a 40 kérdésből álló kérdőív mentén készültek, ezek esetében azonban a narrációs szál dominál, ezeket ugyanis a nők maguk írták le.

intézményeket, művészeteket, munkamódszereket, szexuális szokásokat egyaránt – egyszóval magát az emberi viselkedést” (Young é. n.).

De lássuk, mit tartogat témánk szempontjából a szubkultúra elmélete. A szubkultúra-kutatás mindkét nagy irányzata, egyrészt a Chicagói Iskola (az 1920-as, 1930-as években kvalitatív módszerekkel dolgozó szociológusok) és az azt követő ugyancsak amerikai városökológusok, másrészt az 1970-es években a kritikai marxizmus elvét valló brit kutatók folyamatosan nagy figyelmet szenteltek a deviáns csoportoknak, így többek között a prostitúciónak is. Természetesen ez a fajta „szubkultúra-kutatás” inkább egyfajta alkalmazott tudományoskodás volt: igyekezett gyógyírt találni olyan, a társadalmat veszélyeztetőnek vélt problémákra, mint a kábítószer-fogyasztás, bűnözés, gettók és gengék világa, slumosodás, prostitúció, éppen ezért kéz a kézben járt a kriminológiával, sőt, segédtudományává vált annak, és időnként ezt teszi mind a mai napig. Ezeket a szubkultúra-elméleteket gyártó és szubkultúra-definíciókkal kísérletező irányzatokat mind valamilyen szükséghelyzet (első világháború utáni káosz, gazdasági recesszió, illetve az 1960-as évek forrongásainak, lázadásainak kora) hozta létre, és a minél hatékonyabb megoldáskeresés vezérelte. Anélkül, hogy belemélyednénk a városszociológiába, vessünk egy pillantást azokra az elméleti irányelvekre, amelyek esetén a megfigyelt egyedek nem mások, mint a társadalom által bűnözőknek, deviánsoknak, rendbontóknak ítélt személyek.

Az amerikai szubkultúra-kutató szociológusok – amikor túlléptek a Chicagói Iskola elgondolásán, miszerint a szubkultúra zártkörű és kohéziós rendszer – továbbra is a városkutatást megalapozó elődeik etnográfiai szubkultúra-kutatási módszereit és szimbolikus kölcsönhatás elvét követték (Moore 2004: 182), a szubkultúrát pedig egy sor közösen megtapasztalt problémára adott kollektív válasznak látták. A legfőbb kritika azért érte őket, mert ezeket a csoportokat úgy láttatták, mint amelyek középpontjában közös értékrendszerek állnak. Az amerikai irányzattal szemben az angol neomarxisták a szubkultúra problémáját a társadalmi osztály, hegemonia és hatalom kérdéseire koncentrálnak tárgyalják, és a szélesebb körben meghatározónak vélt társadalmi és gazdasági problémákat vették szemügyre. Egy ilyen szemléletben már a prostituáltak szubkultúrája is többet sejtet maga mögött, mint patológiai esetek, rosszul nevelt vagy netán iskolázatlan egyének közösségét, sokkal inkább fontosnak bizonyulnak azok a társadalmi problémák, amelyek létrehozták ezt az alakzatot.

Kérdés számunkra, hogy mi az, amit ezekből át tudunk venni, alkalmazni tudunk az általunk vizsgált helyzetekre? És melyek azok a társadalomtudósi

pozíciók, amelyekbe behelyezkedve tisztább képet alkothatnánk a történelmi elemzés során a korszak prostituáltjairól? Olyan vezető paradigmákra gondolok itt, mint a Robert K. Merton-féle funkcionalista anómiaelmélet, a társadalmi dezorganizáció, a differenciális érintkezés, a címkézésemélet, a racionális döntés elmélete stb. Akárcsak egy legójátékban, megpróbálhatjuk elhelyezni/beilleszteni valahová a prostitúció problémáját is, vagy éppen eldönteni azt, hogy szükséges-e azt valahová besorolni, és kísérletet tehetünk arra, hogy újraolvassuk egyes elméletek szemszögéből saját történetünket, tudományos problémánkat. Azt hiszem, hogy – megfelelő kritikával közelítve ezekhez – mind az „internalista”, tehát jobbra a belülről való figyelésre, az etnográfira és a szimbolikus kölcsönhatások elvére épülő amerikai liberális nézeteket, mind pedig az angol szociológusok tágabb kitekintő szemléletét érdemes ötvözni hasonló szubkultúra-elemzéseknél, hogy megadhassuk a választ a *ki a prostituált* kérdésünkre. Nyilván ezek csak részben lesznek kielégítő válaszok, ráadásul sem a címkézésemélet, sem a mertoni anómiaelmélet nem ad kielégítő magyarázatokat az általunk vizsgált helyzetre, mindig komplexebb problémákkal állunk szemben, semhogy egy elmélettel leírassuk azokat.

A prostituáltak kulturális mássága. A mássá tett testek

Kolozsvár két világháború közötti társadalmi igencsak változatos prostitúciós intézményekkel rendelkezett, amelyeket jól kidolgozott törvények, illemszabályok tartottak kordában.³ Léteztek a magukat áruba bocsátó nők, az őket kihasználó férfiak, a nőket ellenőrzés alatt tartó bordélyház-tulajdonosok, orvosok és rendőrök, tehát minden megvolt, ami az effajta intézmények működését biztosította. Mégsem tekinthetők ők egyértelműen egy csoportnak. Mi ad mégis ekkora kohéziós erőt ennek a csoportnak, miért látjuk ennyire „egységként” őket, amikor olyannyira különbözőek?

Ha megnézzük a korabeli prostituáltak csoportját alkotó egyének társadalmi hátterét, egy igen változatos, sokszínű, rendkívül differenciált társadalmi réteget találunk. Minél közelebb megyünk ezekhez az egyéni éleetterekhez, annál differenciáltabbnak tűnik ez a csoport, és majdhogynem eltűnik a csoportjelleg is. Úgy gondolom, és szeretnék ebből az előfeltevésből kiindulni,

---

³ Kolozsvárnak az 1920-as népszámláláskor 85 509 lakosa volt, tíz évvel később pedig 103 840.

hogy egy kívülről befele irányuló csoportalakítási kényszert kell látnunk, amely egyrészt a hatalom, másrészt a közvélemény, illetve a normakövető többségi közösség akaratának következtében jött létre és közvetítődött, ezért tudott ennyire erős és hangsúlyos lenni.

Nem kívánom számadatokkal elhalmazni ezt az elemzést, érvelésem alátámasztása érdekében azért hadd álljon itt néhány fontosabb adat a tárgyalt nők társadalmi háttérértelődéséről.⁴ Nemzetiségi megoszlásuk szerint követik a város korabeli etnikai tagolódását, 67% a magyar, 45% a román, 14% a zsidó, 11% pedig a német etnikumhoz tartozónak vallja magát, felekezeti megoszlásuk szerint 45% római katolikus, 41% görög katolikus, 36% izraelita, és őket követik a protestáns felekezetekhez tartozók. Születési helyüket tekintve láthatjuk, hogy nincsenek többségben a kolozsváriak és a Kolozsvár környékiek, ezek mindössze 43%-át teszik ki a vizsgált nőknek, jelentős számban vannak azonban a más erdélyi településekről érkezők, illetve a külföldi állampolgárok. Családi háttérüket alapján is igencsak eltérő társadalmi rétegeket és osztályokat képviselnek. Hogy csak a főbb csoportokat említsük: 30%-uk paraszti családból származik, 28%-uk azonban polgári neveltetésű középosztályból származó nő (értelmiségi, kereskedő, gyártulajdonos, nagyiparos gyereke), 24%-uk pedig kispolgári, 9%-uk származik csupán munkás családból. Iskolázottságukat tekintve sem hordoznak azonos jegyeket. Jórésztük (59%-uk) részt vett valamilyen szintű elemi oktatásban, 18%-uk azonban polgári, 6%-uk pedig ipari, kereskedelmi iskolát végzett vagy tanítóképzőben tanult tovább. 15%-uk nem járt iskolába, ebből 4% tud írni, olvasni. A prostitúciós életmód választása előtt többnyire „tipikusan női” munkákat végeztek. Legtöbbjük (42%) háztartásbéli alkalmazott sorból kerül ki, és itt nem csupán a szakirodalom által olyan sokat tárgyalt cselédlányokról és annak igen változó alcsoportjairól (szobaleányok, házvezetőnők stb.) van szó, hanem otthon vagy rokonnál ingyen munkát végző gyereklányokról: a „házileányokról” is, és nem utolsósorban azokról a háziasszonyokról, feleségekről, akik foglalkozásukként a „feleség” kategóriát jelölték meg. A következő csoportot a prostitúcióközei tercier szektorbeli szakmák

---

⁴ Az alábbiakban a Női Kórház által készített felmérés főbb eredményeit tekintem át vázlatosan. Az anyag önmagában is problémás, ugyanis a 40 kérdésből álló kérdőívet kidolgozó orvos arra kérdez rá, ami őt – a kor ideológiájának és a többé-kevésbé aktuális orvostani és pszichológiai irányzatoknak megfelelően – leginkább érdekli. Kiindulási pontjukat az a feltevés jelentette, miszerint a szexuális devianciának tekintett prostitúció legfőbb okai a családban, az öröklésben, a gyermekkori élményekben kereshető leginkább. Éppen ezért tartották fontosnak a narratívumokat, mert úgy gondolták, ezek a problémák a kibeszéléssel, elbeszéléssel megismerhetőkké és megoldhatókká válnak.

képviselik (a kasszírnök, táncosnők, pincérlányok), azok a munkák, amelyek (az alacsony bérezés, a munkahelyen velük szemben támasztott elvárások, szerepek stb.) miatt rendszerint ugródeszkának számítottak a prostitúció fele (23%). Ezt követik a szociális jellegű munkát végzők, a nevelőnők, ápolók, gyerekrendezőzők (14%), illetve a munkások.

A korabeli statisztikán dolgozó orvosokat nemcsak a családi háttér és neveltetés, hanem a műveltségi szint, a társadalmi interakciók értékelése is érdekelte. Ha a szabadidő eltöltésére vonatkozó változókat nézzük, azt látjuk, hogy 47%-uk a pihenést, sétát részesíti előnyben, a nők 37,7%-a szabadidejében olvas, 10%-uk pedig kézimunkázik. A bordélyházi nők 25%-a pedig regényeket, klasszikus irodalmat olvas rendszeresen. Ez az eredmény, akárcsak a szocializációs háttér egyes változóinak rendkívüli differenciáltsága egyrészt azt mutatja, hogy nem egyetlen típusú, irányultságú csoportról kell beszélnünk, másfelől pedig azokat a korabeli sztereotípiákat teszi kérdéssé, melyek szerint a prostituáltak iskolázatlan, naiv és buta nők lennének. Iuliu Moldovan, a korban fontos szerepet betöltő kolozsvári orvosszemélyiség több írásában is hangoztatja elméletét, miszerint a társadalmi osztályokhoz meghatározott fizikai és pszichikai eltérések is tartoznak: az ideális típus szerinte a felsőbb osztályok embertípusa, aki neveltetésénél, illetve anyagi helyzeténél fogva a nemzet értékeinek továbbvivője is, ellentétben az alsó osztályokkal, amelyek a prostitúciót, a bűnözést éltetik. Iuliu Moldovan szerint a rétegződés természetes, sőt szükséges is, de nagyon fontos az elhatárolódás a szegények alsó társadalmi rétegeitől, és tenni kell az ellen, hogy ezek mérhetetlen szaporodásukkal felborítsák a rétegek természetes állapotát (Moldovan 1927: 110). A fenti megállapítás azért is fontos, mert Moldovan kulcsfontosságú szereplője volt a prostitúciós rendszerben bekövetkezett 1920-as, 1930-as átrendeződéseknek, ő maga hozott létre orvosi intézményeket, majd miniszteri államtitkár korában az ő nevéhez fűződik a bordélyok bezáratását elrendelő egészségügyi törvény is. Ő egyike volt azoknak, akik – hatalmi pozíciójuknál fogva – megalkothattak, összevonhattak, feloszlathattak csoportokat, egyneműsíthették a bennük lévő egyéneket, és szorgalmazták ezek elkülönítését, marginalizálását.

Csoportalakítási tendenciák

Ha a csoportot olyan emberek összességéként fogjuk fel, akik interakcióban vannak, és kialakult mintáknak megfelelően érintkeznek (Merton 2002: 383), illetve akik önmagukat is csoporttagokként határozzák meg, valamint

akiket mások is csoportként azonosítanak be, nem tekinthetjük a korabeli prostituáltak csoportját a szó szociológiai értelmében vett csoportnak. A bordélyházi prostituáltaknál a csoportalakító tendencia konkrét, együtt élő csoportot is létrehoz, és az együttélés egyfajta belső csoportidentitást is eredményez, ezért ők hajlamosabbak a csoportba „tömörülésre”, mint a szabad vagy utcai prostituáltak. Azt látjuk azonban, hogy nem azonosulnak egyazon elvekkkel, nincs közös normarendszerük, együttlétükkel pedig egy kívülről érkező nyomásnak való alkalmazkodást mutatnak. A szabad prostituáltak pedig szinte nincsenek kapcsolatban sem egymással, sem a bordélyháziakkal, őket teljes mértékben élethelyzetük, a többségi normakövetéstől való eltérés és az ehhez kapcsolódó ítéletek alakítják. A szabad prostituáltak közül 52 személyből csak 11 van valamilyen viszonyban a többivel, míg a 98 bordélyházi nőből 94-nek van jó vagy rossz viszonya a többi prostituálttal. A szabad prostituáltak társadalmi státusukat tekintve tehát inkább egyfajta társadalmi kategória képét hozzák, amelynek tagjai között nincs különösebb kölcsönhatás, életmódjuk sem alapszik közös normarendszeren.

A fogalomhasználat nem önmaga miatt fontos, hanem elsősorban azért, mert közelebbi összefüggésekhez is elvezethet bennünket ezen deviánsnak tartott nők csoportba tagolódását illetően.

A normáktól eltérő szexualitást gyakorló nőket a 19. század végétől a századfordulón át többféleképpen próbálták meghatározni, behatárolni. Ez elsősorban egyfajta életmódcsoportok szerinti differenciálódás volt a nyilvános–nem nyilvános probléma mentén, és a bordélyházban, magánlakásokon élők valamint a futóbárcások rendszerének elkülönítését jelentette. Mivel a társadalmi térben, a közbeszéd szintjén, illetve a törvénykezésben ez a fajta osztályozás segített az egyének, valamint az ezek képezte alakulatok megkülönböztetésében, különböző jogi diskurzusok és orvosi valamint rendőri attitűdök kapcsolódhattak hozzá. Ez a *csoportalapú klasszifikáció* a későbbiekben is megmarad, de úgy, hogy folyamatosan több kategóriához tapad, így kap *erkölcsi* színezetet (erkölcsös–romlott), így lesz *osztályjellege* (polgári–alacsonyabb társadalmi osztályhoz tartozó), és idéz *gazdasági* (gazdag–szegény), *higiénikai* (egészséges–beteg), *lokális* (helyi–idegen) konnotációkat, majd később az előbbieket szinte teljes mértékben egyesítő *nemzeti* fogalmak mentén strukturálódik. A prostitúcióban részt vevők státusa attól függően változik, hogy melyik osztályozási elv erősödik fel, és mozdítja el, értelmezi át vagy szünteti meg az egyes kategóriák közötti határokat is. Az alábbiakban elsősorban a tisztán *csoportalapú klasszifikációt* vizsgálnám meg, amely a mozgáster kijelölésén és szabályozásán alapult, és

közben folyamatosan utalnék azokra a fent említett további kategóriákra is, amelyeket ehhez a klasszifikációhoz tapadtak.

Életmód-konstrukciók. Az életmód terei

A városban, amint már előbb is szó volt róla, három egymással igencsak összejátszó, elemeiben mégis különböző prostitúciós világról, életmódról beszélhetünk: a bordélyházakban, az utcán, valamint a szexualitásból magánúton, saját lakásaikon élő nőkről. Valamennyi életmódnak azonban közös jegye a hatalmi és közösségi kontroll, amely leginkább a mozgástér beszűkítését célozta meg. A prostitúciós életmódok valamely formájának választása nem annyira az egyéni döntés függvénye volt: ezt leginkább külső kényszerek alakították. A polgárság intézményeként is ismert bordélyok a beteg, öreg nőket nem fogadták be. Ezek többnyire az utcán találtak menedéket, ezáltal más, a bordélyokat nemigen látogató, társadalmi rétegeket szolgálva ki. Legkiváltságosabb helyzetben a magánprostituáltak, azaz a 19. század közepe táján még *titkosokként* ismert, normaszegő szexualitásukról híres *szépasszonyok*, *úrinők* voltak, akik számára a századfordulótól egészen az 1920-as évek elejéig más viselkedésszabályokat írtak elő. Ők azok a nők, akiket *titkosoknak* neveztek, akik csupán „másodállásban” voltak prostituáltak, és akikkel szemben a hatóságok egészen az 1920-as évekig sokkal kíméletesebben jártak el: lehetőséget adtak számukra a lakóhelyükön történő orvosi vizitre, és olyan „kiváltságokban” is részesültek, mint a regisztráció titokban tartása.⁵ Általában olyan polgárokkal voltak viszonyban, akik a hivatalos prostituálttal szemben előnyben részesítették azokat a szituációkat, amelyekben a „házasságtörés illúziójáért” fizethettek (lásd Corbain 1999: 224), azért, ami titkos, ami rejtegetni való. A *futóbárcások* (volt *titkosok*) rendszerének kialakítása azért is érdekes, mert azt mutatja meg, miként lehetséges a „privát identitások eróziója” (vö: Erős 1994: 216), jelen esetben a normáktól eltérő szexualitás mint privát identitáselem nemkívánatossá, illegitimé nyilvánítása, elfojtása, illetve a privát identitáselemek negatív identitás-töredékké alakítása. A futóbárca kötelezővé tétele a századfordulón úgy valósult meg, hogy a hatalmasságok a továbbiakban is az effajta szexualitás „titoktartó” jellegére apelláltak. A szabadok „megkötése” tehát

---

⁵ A Női Kórház adattárában csak a nyilvántartott prostituáltakat találjuk, ezeket pedig a bordélyházi–nem bordélyházi kategóriák mentén különítették el, ezért a „szabad prostituáltak” kategóriájába mind a futóbárcásokat, mind az utcai prostituáltakat sűrítették.

ugyanúgy a polgárság biztonságos terepét készítette elő, akárcsak a zárt ablakok mögötti bordélyok terei. A magánprostituáltaknak tehát ugyanúgy futóbárcával kellett rendelkezniük, mint a prostitúcióközeli, *tercier* szakmában dolgozó, szexuális szolgáltatásokat nyújtó pincéreknek, kasszírnőknek, táncosnőknek stb. A román hatalomátvétel utáni években számukra is kötelezővé vált mindenféle regisztráció, ők is ugyanúgy hivatásossá, regisztrált kéjnékké váltak, mint a „hivatásos prostituáltak”, besorolódtak. (Természetesen ez a besorolódás egyelőre csak a törvények és szabályzatok szintjén történt meg, hiszen azt a fajta szexuális viszony fenntartása, amely a *titkosokra, magánkéjnékre* volt jellemző, nem sikerült megszüntetni, a bujálkodáson rajtakapott *úrinők* eseteiről a sajtó rendszerint értesít.)

A „hivatásos” prostituáltak, azaz a prostituált státusukat felvállaló nők helyzete más volt, mint a titkosoké. Az utcai (és ennek két típusa, a *szabad*, tehát futóbárcával rendelkező, rendszerint szállodákban, kocsmákban, vendéglőkben vagy kávéházakban dolgozó, illetve a *klandesztin*, be nem regisztrált) prostituáltak életterét az utca, a fogadók és szállodák jelentették. Ők, kétségtelenül, szélesebb körben mozogtak, keresetük és megélhetésük azonban bizonytalanabb volt, mint a biztosabb egzisztenciát ígérő bordélyház lakóinak. A bordélyházban való lét mondhatni az egyén szabadságvesztését feltételezte, a szabadságért cserébe munkát, lakhelyet és ételmezt ígért a nők számára. A bordélyházi nők életterének kiemelt pontjai a szoba, a szalon, illetve a kórház és a rendőrség voltak. Míg a bordélyházi nők számára a házat a kórházzal és a rendőrséggel összekötő út, utca csak átmeneti szféra volt, addig a szabad meg a *klandesztin* utcai prostituáltak számára ez az életteret jelentette, az utca kiemelt, a megélhetés szempontjából fontosnak tartott objektumai a lokálok, szállodák, fürdők pedig otthont adtak nemcsak a prostitúciós tevékenységnek, hanem mindennapi életterüket is jelentették. Ezen kívül természetesen – az orvosi és rendőri ellenőrzések módszerességéből fakadóan – a kórház és a rendőrség mindannyiuk által ismert, bejárt terek voltak. A megkérdezett nők 20%-a még nem kapott kórházi kezelést a megkérdezés pillanatában, de a többség, 53% 1–6 hónapot töltött már kórházban, és majdnem 22%-uk 6 hónap és 2 év közötti periódust töltött el betegként, kivizsgálás alatt. Többségük 1–4 alkalommal, de 23%-uk 10 alkalomnál többször volt beutalva, akadt azonban, aki már 20-szor is volt. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a kórház a prostituáltak egyik otthona is volt. Szükség esetén ez volt az az intézmény, amely befogadta az utcán kószáló, idegenbe érkező nőket is: a vasútállomástól, amely az átmenet helyszíne ezekben a történetekben, szinte egyenes út vezetett a kórházba

vagy bordélyba ezen nők számára: *Eljöttem hát semmi nélkül a legnagyobb télben, azért a fiúért. Nem volt hova menjek, bementem a kórházba. Ott jól éreztem magam.* (K. E.) Az egyik élettérből, életmódból a másikba való átmenet helyszíne is volt ez, ahol a prostituáltak egymás közötti, valamint a beteg nők prostituáltakkal való interakciója zajlott, és ahol a prostitúció mint túlélési lehetőség leginkább felvillant a nem-prostituált betegek számára. A kérdőíves felmérésben a válaszadók közül tizenketten jelölik meg a – jobbára kórházi – prostituáltak hatására történő pályaválasztást: „Barátjától nemi bajt kapott. Kórházban üzleti nők rábeszélik, hogy lépjen be a bordélyházba.”

Mind a bordélyházi, mind az utcai prostituáltak csak meghatározott időben és a város meghatározott térrészeiben jelenhettek meg, a bordélyházi nők többnyire kísérettel hagyhatták el a házat, a kórházból is csak kísérettel távozhattak. Bezárt és lesötétített ablakok mögött kellett megvárniuk az estét. A délelőtti órákban, amikor a város tere valamelyest mozgalmasabb volt, rendszerint tilos volt a kéjházak elhagyása. Az orvosi vizitre sem szabadott délután, az ebédidő után elmenniük, ehhez ugyanis át kellett volna haladniuk a Főtéren, ahol, mint tudjuk, a középosztály korzózott, amelynek megvolt a maga polgári etikettje: „Csak az érettségi jogosítja föl az ifjú polgárt, hogy mutogassa magát nap mint nap a Főtéren és részt vegyen egyenlő félként ebben a haszontalan, de igen jelentős játékban” – emlékezik vissza George Sbârcea a kolozsvári korzózásra (Sbârcea 1980: 139). A vizitre való jelentkezés is – a minél kisebb feltűnéskeltés érdekében és az utcán sétáló polgárok erkölcsének védelmében – csak csoportosan történhetett, a nők felváltva, kiscsoportokra oszolva hagyhatták el a bordélyházat.⁶ Egyik élettörténet írója ekképp vázolja egyik kórház napját: *A kórházból egy orvostanhallgató kíséretében mentem ki. Az első utam az Ivánfi úr színházi ügynökségéhez vezetett, itt nem találtam az említett urat, csak a hivatalnokait az irodában. Az ügynökségről az Astoria szállóhoz mentem, Mady barátnőm pajtását kerestem fel. Az Astoriától a postára mentem, ahol néhány levelet adtam fel. A postáról a Rózsa drogériába mentem, ahol egy szalonbeli kolléganőmnek vásároltam valamit. Azután elmentem a Biasini szállóba, hogy a táskámból magamhoz vegyem a revolveremet és egyéb dolgaimat. [...] Utána nagyon sietve jöttem a kórházba, ahová ismét bejöttem, hogy itt töltsék egy kevés időt a város*

---

⁶ A törvénykezés esetlegességét szemlélteti az is, hogy a 19. század végén még az a megszorítás volt érvényes, miszerint a prostituáltaknak tilos este 10 után az utcán tartózkodnia, néhány évvel később pedig este 10-ig nem tartózkodhatott az utcán.

utáni vágyakozás nélkül. Másnap kimondhatatlanul nagy örömemre szolgált, hogy láthattam a várost. (B. C.)

Az orvosi hatalmi gyakorlatban egyre inkább problémát jelentő prostituáltak újracsoportosítási tendenciáinak vagyunk folyamatosan a tanúi. A titkos prostitúciót előbb nyilvánossá akarták tenni (olyanná tenni, mint azt, amiről „tudunk” valamit, a megismerés, a feltárás lehetőségét adni), ez később kiegészült egy csoportegységesítő tendenciával (a prostituált csoportjának megkonstruálása révén), majd a nyilvános társadalmi szférából történő teljes kizárással. A háború utáni (román) orvosi szakemberek rendelkezéseikben azáltal próbáltak elkülönülni az előbbi, polgári erkölcsi rendszertől, hogy a nemzet megmentését hangoztatva egységes problémaként akarták kezelni a prostitúció kérdését. Az egészséges vér ügyéért való harc pedig értelemszerűen vezetett el 1930-ban az *Egészségügyi Törvény*hez, amelynek 305. cikkelye – a nemi betegségek elterjedésére hivatkozva – elrendelte a bordélyházak bezárását, és büntetendőnek nyilvánította a prostitúcióval való kereskedést (a futtatást, kerítést, csábítást). A prostituált kategória kidolgozásának célja tehát elsősorban a tér biztonságának megteremtése, a közerkölcs megvédése volt, egy olyan marginalizált társadalmi csoport fenntartásával együtt, amelyet a város vezető polgárai szinte mindenféle szempontból a „maguk hasznára” alakítottak. A prostituáltakról szóló beszéd olyan eltávolító diskurzus is volt, amelyben a prostituált éppen mássága révén válhatott az erkölcsi közbeszéd tárgyává, erkölcstelenségével ellenpéldaként szolgált a város erkölcsére felvigyázó várostyáknak.

Az életterek közötti mozgásokat figyelve azt látjuk, hogy egyik élettérből, életmódból a másikba való átmenet ugyanezt a biztonságpolitikát követte. Az életmódváltásnak számos oka volt: betegség, kiöregedés révén jutott a bordélyházi nő az utcára, és fordítva: miután kellőképpen kikezeltette magát és az egészséges nő hatását keltette, az utcán élő is beléphetett a bordélyházba. De ugyanilyen átjárható volt a határ a normalitásából kizökkent női lét és a prostituált élettér között is: az otthonról kitagadott, családjával rossz viszonyban lévő, árva vagy idegenből érkező, gyerekét titkon nevelő leányanya, a bérével elégedetlen gyári munkás vagy elszegényedett középosztálybeli nő számára csak egy lépésre volt a bordélyház, a kocsma.

Az alkalmazkodások módjai

A korabeli prostitúciós intézményrendszert alaposabban megvizsgálva azt látjuk, hogy, sokféle társadalmi probléma kerül színre a prostitúció kapcsán, és valójában a prostitúciós életmód választása – mertoni kifejezéssel élve – valamilyen társadalmi anómiára adott válaszként is olvasható (vö: Merton 2002: 213–243). Olyan helyzeteként, amelyekben a feszültséget a kulturálisan meghatározott célok és a célok elérésére kitűzött intézményes eszközök közötti inkongruencia eredményezi. A különféle problémákra adott egyértelmű megoldásként mutatkozó prostitúció és az ezen belüli az anómiára adott egyéni adaptációs válaszok, a konfliktuskezelési módok igencsak eltérő variánsait találjuk ebben a társadalomban. Ezek meghatározásához – bár nem kívánom teljes mértékben az általam vizsgált helyzethez igazítani, mert nem minden alkalommal találom megfeleltethetőknak – segítségül szolgálhatnak a mertoni adaptációs technikák.

Ha kulturális célnak tekintem ebben ez esetben az egyéni boldogulást, a társadalomban való elhelyezkedést, az anyagi jólétet és haladást, amely a polgári társadalom alapvető értékeit képezte, azok a nők, akik anyagi vagy más egzisztenciális okokból választották a prostitúciót, úgy, hogy közben távoli terveiket akarták megvalósítani általa, mertoni fogalommal *újítók*-nak is tekinthetők. Ők azok, akik a kulturális célok elérése érdekében nem intézményes eszközöket választanak, de folyamatosan szem előtt tartják a közösség által megjelölt célokat (anyagi haladás, családalapítás, tisztességes álláskeresés stb.), kihasználják a prostitúciós intézmény heterogén jellegét, és megpróbálják minél kedvezőbb pozícióba állítani magukat ezen belül. A rendelkezésemre álló kérdőívek közül álljon itt egy, a kérdésekre adott válaszokból általam rekonstruált élettörténet-váz.

I. R. Kapnikbányán született 1897-ben. Hat elemít végzett. Apja bányai altiszt volt. Özvegy édesanyja halála után a legidősebb nővéréhez ment Debrecenbe. Nővérei nem akarták tovább tartani, iskolai képzettsége nem volt elég, kasszírónő ismerőse rábeszélésére lett kasszírónő. Az interjú felvétele előtt 3 hónappal lett kasszírónő. (Ekkor kezdte el a prostitúciós tevékenységet is). Egy gyereke volt, akit rokonai neveltek. A megkérdezés pillanatában foglalkozását erkölcsstelennek, megvetendőnek tartotta, egészségi állapotát jónak. Nem volt jó viszonyban a prostituáltakkal. Szabad idejében kézimunkázott, olvasott (újságokat, regényeket, színházi lapokat). Keresetét ruhára és a gyereke eltartására költötte. Céljaként az alábbiakat jelölte meg: férjhez menés, illetve új állás: fűszer- vagy kézimunka üzletben kiszolgáló leány szeretett volna lenni.

Az I. R. kérdőívből rekonstruált élettörténete valamelyest ezt, az *újító* képét adja. Sem iskolázottságát, sem anyagi helyzetét nem tartotta megfelelőnek a haladáshoz, ezért választotta a prostitúciót, távoli terveit azonban folyamatosan szem előtt tartotta.

A problémához tartozik, és igencsak beszédes adat az, hogy I. R.-hez hasonlóan voltak még *újítók*, akik csupán átmeneti megoldásnak tartották ezt az életmódváltást, azonban a megkérdezés pillanatában mégis úgy gondolták, hogy prostituáltak maradnak, nem tudtak megjelölni sem közeli sem távoli célokat már. Azok között, akik valamilyen problémamegoldási lehetőségként tekintettek a prostitúcióra, átmeneti megoldásként választották, de közben mégis a maradás mellett döntöttek, sokkal nagyobb volt az öngyilkosságot elkövetők és elkövetni szándékozók aránya (29-ből 13), mint azok közt, akik célirányosan továbbra is távoli terveiket szőtték (33-ból csupán 8-nak volt már öngyilkossági szándéka).

Azok számára, akik ezt a pályát és életmódot nem kifejezetten anyagi, hanem más szociális okok miatt választották (és itt elsősorban olyan, a prostitúciós pálya előtt szociálisan marginalizált személyekre kell gondolnunk, mint a leányanyák, a családjuk által kitagadottak, az árvák stb.), akiknek a prostitúció menedék volt, és akik – ebből kifolyólag – nem is láttak kiutat ebből a helyzetből, a prostitúcióválasztás gesztusa nem az újítás, hanem a *ritualizmus*, a helyzethez való maradéktalan alkalmazkodás, továbbá a *visszahúzó*dás, a kulturális célok és eszközök teljes mértékű visszautasítása fele mutat.

Arra a kérdésre, hogy miért választották a prostitúciót, ilyen válaszokat találunk: „elkeseredésében”, „szerelmi elkeseredésében”, „nem egyezett szüleiével” stb.

B. I. Nyitra megyei, nagykeri származású nő volt, 1898-ban született. Írni-olvasni nem tudott. Apja géplakatos volt. 16 évesen hagyta el a szülői házat, terhessége miatt a szülei kiutasították otthonról. Elkeseredésében, ugyanakkor saját elhatározásból választotta a prostitúciós pályát. Először Érsekújváron lépett bordélyházba, ezután különböző városokban: Nyitra, Szatmár, Dés, Brassó, Kézdivásárhely, Nagyszeben, ismét Dés, majd Kolozsvár „éjjeli üzleteiben” talált menedéket, megszakítás nélkül. Nem találta megvetendőnek sem erkölcsi, sem társadalmi helyzetét, egészségi állapotát is kielégítőnek vélte (kórházban 4 hónapot töltött és kétszer abortált). Szabad idejében leginkább a sétát választotta. Keresetét ruhára költötte, és valamennyit megtakarított belőle. Más foglalkozás híján bordélyházban kíván maradni.

B. I. esetében a bordély az élet teljes értékű terét jelentette, megszakított családi kapcsolatokkal, megfelelő iskolázottság híján ez volt az egyetlen perspektíva számára, éppen ezért megtanult együtt élni ezzel a lehetőséggel.

Egy másik problematikus csoportot azok képeznek, akik a prostitúcióválasztás okaként nem anyagi vagy szociális okokat jelölnek meg, hanem azt „különösebb ok nélkül” választották „tetszett nekik”, esetleg „könnyű életre vágytak” vagy „nem akartak dolgozni”.⁷ Anélkül, hogy beilleszteni próbálnánk bármely mertoni kategóriába, ezek az élettörténetek sokszor hasonló fragmentumokat mutatnak az előző csoportokéval: a prostitúció számukra is mint lehetőség kínálkozott egy bizonyos életszakaszban, talán annyi különbséggel, hogy az előző típusoktól eltérően, az ő esetükben a prostitúciós lét – az előbbiekéétől eltérő információs csatornák közvetítése révén – hatványozottan pozitív fényben tűnt fel, korábbi szociális helyzetükhöz, családi problémáikhoz, anyagi lehetőségeikhez képest „jó életnek” bizonyult. Ha ugyanis visszalapozunk ezekben az élettörténetekben, megtaláljuk az – egyébként orvos által adott – típusválaszok magyarázatait is: mihez képest vágyik valaki „könnyebb életre”, miért nem akar dolgozni, mi tetszett a prostitúcióban.

Ugyanezen típusválaszok egy másik prostituálttípust is sejtetni látszanak, aki a zabolátlan szexualitásban saját szabadságát véli felfedezni, ők a korábban is említett, rendszerint polgári vagy kispolgári származású, iskolázott, partnereiket gyakran váltogató nők, az *úrinők*. A korabeli úrinő-konceptió problematikuságára most nem térnék ki (az úrinőalakzatokról lásd Bokor 2006), de álljon itt egy élettörténet, amely – úgy vélem – jól szemlélteti azt a nőtypust, akiről a sajtó annyiszor olyan megvetően beszél.

P. E. bordélyházi prostituált Hondolban, Hunyad megyében született 1900-ban, görög-katolikus lelkész lánya volt. 1 polgárit végzett. 15 évesen megszökött kedvesével, akivel aztán Kolozsváron élt együtt. 7 hónap múlva a katonai kórházban volt ápolónő. Négy év múlva „üzleti életbe lépett”. (A megkérdezés pillanatában 22 éves volt, ekkor már két éve prostituált, megszakítás nélkül.) Családjával megszakította a kapcsolatot. Kétszer abortált már, kórházban pedig négyszer volt, összesen 14 hónapot és 2 hetet. Nem tartotta sem egészségi, sem erkölcsi, sem társadalmi helyzetét rossznak,

---

⁷ Ezek a kérdőívet töltő orvos kategóriái, nem a sajátjaim. Ezek használatát rendkívül problematikusnak tartom, mert – akárcsak a többi kategória esetében is – nem lehetünk meggyőződve arról, hogy ezek voltak a tényleges válaszok, vagy hogy nincs mögötte egy másik gondolat, meggyőződés is.

szabad idejében regényeket olvasott, sétált, keresetét ruhára költötte. A tudakozódó orvos számára közölte, hogy nincsenek közeli tervei, egyelőre bordélyházban kíván maradni, esetleg ápolónő lenne.

Nyilván P. E. élettörténete sem egy „tiszta” *úrinőtörténet*. Sajnos ezen a néhány válaszon kívül nem sokat tudunk az egyes élettörténet-részletekről, amelyek az értelmezést segíthetnék: hogyan látta korábbi helyzetét, miért találta a prostitúciót megfelelőbb munkának, mint a kórházi ápolást, és az első világháború idején végzett katonakórházi munka menyiben segítette elő ezt a döntést, a családi kapcsolatok megszakítása és az idegenbe történő távozás milyen sorsfordulatokat jelentett az egyén élettörténetében stb.

Úgy gondolom, hogy nem véletlenszerű ez a sokszínű alkalmazkodási mód, az egyes alcsoportok heterogenitása a „csoport” változatosságát jelzi, és rámutat azokra a társadalmi struktúrákra is, amelyek nonkonformista magatartást tanúsítására kényszerítik az egyes egyéneket.

A csoportba való felzárkózások, a megkülönböztetés jegyei

Az egy csoportba sorolódás (sodródás?) természetesen bizonyosfajta csoportkohéziós erőt is eredményez. A társadalmi kirekesztés, a deviáncsá tétel, a sztereotípiák együttes működéskébe léptetése és az ezek nyomán a társadalom többi részétől elválasztó szakadék kialakulása, valamint az erőteljes prostitúciószabályozási kísérletek eredményeként megvalósuló professzionalizálás azok a külső gesztusok, amelyek miatt a csoportba tagolás valamilyen szinten belső úton is végbement. Ez tehát nemcsak kívülről, hanem belülről is valamiféle közös csoportidentifikációhoz vezetett, amely egyfelől az ítéletek interiorizálását, magukévá tételét, másfelől a hasonló helyzetben lévőkhöz való kötődések megerősödését eredményezte. A prostituáltak csoportjába való integráció és a társadalmi dezintegráció jeleként értelmezhető, hogy a nők 91%-a jó viszonyban volt a többi prostituálttal, ehhez képest csak 48%-uk értékelte pozitívnak a családjával való kapcsolatát is, míg legtöbbszörük (52,4%) társadalmi helyzetét is rossznak, megvetendőnek tartotta.

Ami az ítéletek interiorizálását illeti, azt látjuk, hogy olyan jellemzők váltak csoportjellemzőkké, mint a betegség, az erkölcstelenség, tehát a másság azon elemei, amelyek a társadalomból való kirekesztettséget legitimálták is egyben. A perifériára szorított prostituált nem tudott visszailleszkedni a társadalomba, azonban kénytelen volt elfogadni azokat az előítéleteket, amelyeket ráaggattak: ezeket sokszor interiorizálta, az előítéletek és ítéletek

sokasága pedig gyakran öngyilkossághoz vagy, olyan más típusú önromboláshoz vezetett, amely indirekt úton is az önpusztítást célozta meg (17%-uk kísérelt meg már öngyilkosságot, 6,8%-uknak pedig szándékában állt).

A prostitúció szégyenletes, a prostituáltak mocskosak, betegek és értéktelenek: mindezek olyan sztereotípiák, amelyek nagy gyakorisággal fordulnak elő a nők írásaiban. Sokszor nemcsak mint a külvilág ítéletei hangzanak el ezekben a szövegekben, hanem mint önértékelési formulák is. Leginkább a test, illetve az arc válnak megkülönböztető jegyekké, amelyek az egészséges (kifestett, felcicomázott) prostituáltat és a beteget egyaránt beazonosíthatókká (beesett, fehér arc, kiütések stb.) teszik.

Úgy szerettem volna abba a társaságba belevegyülni csak azért hogy már egyszer eleget tehessek örökös kívánságnak („helyezkedjek egy új polgári életbe”), de mikor az anyukámnak megemlítettem ő azt mondta „Hová akarnál te menni azzal a bánatos arccoddal, fekete ruháddal iszen te nem vagy olyan mint más leány te mindig mintha temetésről jönnél olyan vagy. Te beteg vagy, maradj itthon nyugodtan”. És ez nekem úgy, olyan nagyon fáj. Nem tudom mért éppen ma töltött el betegségem tudata szomorúsággal, iszen ezelőtt azt épp úgy tudtam, épp úgy éreztem mint ma, és mégis talán azért mert éppen az anyám is úgy felismerte bennem mint más. (K. E.)

A beazonosítás, megnevezés, rámutatás pillanatától minden prostituált magán viselte a megkülönböztetés jegyeit, azokat a közös jegyeket, amelyeket a közösség, illetve a kontroll másik gyakorlója, a hatalom aggatott rájuk. Tüzetesebb vizsgálódás során az is kiderül, hogy azok a kulturális jellemzők, amelyekkel ők megkülönböztetnek, nem az ellenállás vagy az elkülönböződés formái, hanem az azokat viselő egyének normalitástól eltérő, a domináns kultúrával szembeni másságát hangsúlyozó megerősítő jelzők. Hasonlóan a beteg prostituálthoz, akinek egyik leginkább megkülönböztető jegye a beesett arc, a kiütéses bőr, az egészséges – vagy magát akként feltüntető – prostituált jellemzője ugyancsak saját teste, a „fogyasztó” számára előkészített figyelmeztető külső, az erős arcfestés, festett haj, feltűnő ruházat, a kihívó viselkedés volt. A beteg osztályrésze a teljes kirekesztés, az egészségesé az elfogadás. A beöltözés, az arc (egészségesség hatását keltő) kifestése éppen ezért a beavatás legfontosabb pillanata is, amint azt az alábbi élettörténet-részlet is mutatja: *Behívott Irén a szobájába, megmutatta szép rózsaszín selyem szalonruháját, ugyanolyan francia selyempipójét és harisnyáját és azt mondotta, hogy kérjek én is olyat, ha bejövök.*

[...] *Ezután a főnök bevezetett egy szobába, ahol különféle cifra holmik, ruhák, cipők, meg fehérneműek voltak felhalmozva. Itt kiválasztottunk*

egy pár rózsaszín selyemcipőt, fekete selyemharisnyát, halványrózsaszín, fodros szalonruhát és két pár fehérenmű garnitúrát és ágyneműt. [...] Akkor bejött a barátnőm és készülődni kezdett és azt mondta, kezdjek készülni én is, majd ő segít nekem. Megmosdottunk és azután festeni kezdtünk az arcunkat. Barátnőm, aki már jól értett ehhez, úgy kifestette szememet, arcomat, ajkamat, hogy amikor a tükörbe néztem, mintha idegent láttam volna ott, alig ismertem önmagamra. Kiabálás zavart meg bennünket: „Kisasszonyok, itt a fodrásznő.” Bementünk, a fodrásznő kisütötte hajunkat, (mindkettőnknek rövid haja volt). Egyformán megfésült minket és a hajunkat bekötötte keskeny rózsaszínű szalaggal. Alighogy felöltöztünk már halatszott a madám kiabálása: „Kisasszonyok, tessék a szalonba menni, vendégek vannak.” Barátnőmmel bementünk a szalonba, ott szinte elkáprázott a szemem a nagy fényességtől. Minden olyan furcsának, olyan szépnek látszott, hogy nem tudtam hova lenni a bámulattól. A sok cifra selyemruhás leány, a fényárban úszó ház, a szalonnak sárgaréz, plüssbetétes székei, márvány asztalkái, a virággal, süteménnyel, gyümölcscsel dúsan megrakott kávéházi kassza, tükörfényes parkett, óriási tükrök, csillogó rézfogasok, minden úgy tűnt fel nekem, mintha egy fényes kávéházban lennék. (S. M.).

De a kicicomázott, előkészített test jel a bordélyházba lépő férfiak számára: „A sűrű levegőjű szalonban rikitó ruhás leányok párásan kínálhatták magukat torz vigyorgású férfiaknak. Kifestett arcukból tágulva mered fénytelen, zavaros szemük a pénzesnek látszó vendég felé” (Tükör. 1921. márc. 24. 19.).

Érdekes ellentmondásos viszonyulásmódot tapasztalunk a ruházat kérdése kapcsán. A városi szabályzatok tiltották a kihívó öltözködést, és büntették az utcán magát mutogató és figyelemkeltő nőket, ezzel mintegy arra készítetve a prostituáltakat is, hogy mellőzzék a kihívó öltözéket. Ez az előírás azonban ütközött azzal a lokális elvárásrendszerrel, amelyet a prostituáltakkal szemben támasztottak, és amely a kihívást, a figyelemfelkeltést irányozta elő számukra. Számos botrányt idézett elő ilyenkor az „ártatlan nők” rendőrségre vonszolása, ekkor rendszerint felháborodottan jegyzik, hogy nem lehet megkülönböztetni az utcán a prostituáltakat a tisztességes asszonyoktól.

A prostituálttól elvárták, hogy kilétének, társadalmi pozíciójának és szerepének megfelelően öltözzön, fesse magát. A ruha, a külső az, amely elkülönít, mássá tesz, felhatalmaz az erkölcstelennek vélt cselekedetekre, ugyanakkor elriaszt, de egyben legitim aktussá nyilvánítja az azt viselő test fölötti kontrollt, a rendőri beidézését, a kórházi elkülönítést. Stigmatizál. Ez

az, amit elvártak mind az utcai, mind a bordélyházi prostituáltaktól: helyezüknek megfelelően öltözködjének és viselkedjenek. Az 1920-as évek elején készített felmérést áttekintve azt láthatjuk, ez válik az egyik legfontosabb költségtétellé is. A bordélyházi prostituáltak 90%-a, míg a szabad prostituáltak 56%-a keresetét ruhára költötte.

A külső, a test mássá tétele kapcsán rögzíthetjük azt a tényt, hogy itt a másság vállalása kényszerített, nem egy „opció, amelyben a mássá levés személyes szabadsága nyilvánul meg” (Rădulescu 1999: 7), ez a *más* egy sokrétű identitás, ilyenszerű kialakulásáról, valamint ennek folyamatos kordában-, karbantartásáról a normákat szabályozó és felügyelő közösség, illetve a hatalom gondoskodik. A kultúrát kínáló elemek, mint a stílus, az értékrend, az életvitel utólagos képződmények, nem saját, hanem mások által kreált, felvállalt jegyek, akárcsak a koldus számára az utcán üldögélés, a kéregetés, a rongyos ruha. Ez nem a szabad választás lehetőségét sejteti, hanem egy szándékos elkülönítést. A mássá tett test válik tehát leginkább megkülönböztető jegyükké, ennek van csoportalakító hatása is, ettől tűnik fel ugyanabban a színben a kispolgári származású, elemi iskolát végzett házileány, a paraszti származású iskolázatlan cselédlány és a tanítóképzőt végzett középosztálybeli lány, a prostituált státusát szégyenlő, az arra büszke, az elkeseredett és a változtatni akaró, a két napja „munkába lépett” és a tíz éve szexualitásából élő nő egyaránt.

Következtetések

Szubkultúra-szakértők gyakran beszélnek arról, hogy a szubkultúrák számára a város biztosít igazi megszületési és megélhetési területet. A városi társadalom nemcsak megengedi, hanem igen gyakran maga hozza létre ezeket a konvencionálistól eltérő társadalmi csoportokat. „A város egyaránt izolál, felszabadít, csoportosít és ugyanakkor individualizálást és normaszegést is eredményez” (Fischer 1995: 544), mindezt úgy, hogy – amint azt Marvin Harris frappánsan megjegyzi – a kultúrát jelentő gondolat- és cselekedetvezérlő szabályrendszerek a normatív szabályozáson kívül a szabályszegés szabályait is tartalmazzák (Harris 1999: 22). Az sem véletlenszerű, hogy nagyobb városok változatosabb szubkultúrákat hoznak létre, mint a kisebb települések. Ulf Hannerz szerint a társadalmi élet, az ennek helyet adó társadalmi tér számos helyzetet ír elő, amely helyzeteknek megfelelő szerepeket is kioszt. Különböző társadalmaknak más és más helyzet, illetve

szerep-előírásuk van, a kis méretű társadalmak szerepinvenciója szerényebb, komplex társadalmaké bonyolultabb (Hannerz 1992: 66). Ugyanezt a meglátást egészíti ki az a sokat idézett Albert Cohen-gondolat is, miszerint elsősorban ott jönnek létre új kulturális formák, ahol hasonló problémájú egyének hatékony együttműködést alakítanak ki (Albert Cohent idézi Hannerz 1992: 70). A városokban sokkal nagyobb a lehetőség a diverzifikációra, a különválásra, a mássá levésre és mássá tételre.

Ez az „életet adó társadalmi tér” teremti meg valójában a prostitúciót mint életformát Kolozsváron is. Az általam vizsgált korban olyan életstílus ez, amely nem része az egyén gyerekkori szocializációjának, hanem általában a város maga kínálja fel „megoldásként” egy bizonyos nőtípus (magára hagyott, idegenből érkező, egzisztencia nélküli) számára. Szocializációs aktus, de egyben kirekesztő, beemelő, de ugyanakkor marginalizáló is. Ez a befogadás tulajdonképpen a megtűrés határmezsgyéjén mozog, a befogadott egyén pedig nem tud teljes értékű tagja lenni a társadalomnak, hanem a társadalmi tér megtűrt eleme, aki speciális szolgáltatásai miatt kitagadhatatlan, de csak akkor hagyják élni, ha teljesíti a vele szemben támasztott követelményeket. Ez a város kettős arculatú: egyrésztől a polgári várost látjuk a rigurózus normakövetési elvárásaival, szabályaival, jól kialakult, mindent átszövő kapcsolatrendszerével, másfelől pedig a fokozatosan elszemélytelenedő, modern város tűnik a maga heterogenitásában, növekvő népességével, amely megszünteti vagy legalábbis finomítja a határok merevségét, lehetővé téve a nagyfokú mobilitást a város társadalmán belül, amely többek között a prostitúció virágzását is eredményezi.

Úgy gondolom, hogy a *szubkultúra* helyett az általam vizsgált esetekre vonatkozóan az *élethelyzet*, *életmód* kifejezést használhatjuk leginkább, mivel ez a szubkultúrával szemben sokkal többet mond el erről a csoportról. Azt a szociális dimenziót jelenti, amelyet az egyének alkotnak meg önmaguk és adott esetben mások számára. Többtényezősök, a benne való részvétel esetleges és nem örökérvényű, bár nyilvánvalóan nyomokat hagy az egyéneken (látható nyomokat, mint a betegség, de látens nyomokat is, mint a negatív ítéletek, kirekesztés, munkanélküliség). Lehetőségek, sztereotípiák, ítéletek alakítják. A többi szubkultúrától eltérően a játéktér nem csupán a társadalmi interakciók tere, hanem mindennapi életüké is: a bordélyházi nők a bordélyházban élik az életüket, az utcaiak az utcán, szállodákban és mulatókban hányódnak.

Ha megnézzük a pályaválasztási motivációikat, azt látjuk, hogy a 151 személyből 110 anyagi okokból, elkeseredettségéből vagy a jobb élet reményében

választotta a prostitúciót. Ezek a vallomások azonban eltérő módon közelítik meg a prostitúciót mint lehetőséget: a rezignált belenyugvástól („Beteges volta miatt a varrást nem bírta”, „Közömbös volt számára, hogy bordélyos prostituált, vagy pincérleány, nem látott különbséget”, „Teljesen pénz és ruha nélkül volt”), a csalódottságig és elkeseredettségig („Szerelmi elkeseredésében. [...] üzleti leány biztatta. Visszamenne, de fél, hogy rákiabálják mostani életét”), valamint az optimista jövőképig („jobb kereset reményében”) sokféle alakzattal kell számolnunk. Itt tehát az egyén, és ha úgy tesszük, az egész csoport viselkedése válasz arra a lehetőség-struktúrára, amely kínálkozott számukra. Ugyancsak elég beszédesnek vélem azt is, hogy a megkérdezett prostituáltak többsége, 70%-a nem szakította meg közben ezt a tevékenységet, azok közül pedig, akik megpróbáltak más pályát választani, legtöbbször a szórakoztatóiparban találtak maguknak állást, innen pedig ismét visszavezetett az út ugyanoda, ahonnan kilépni szándékoztak.

Akárcsak David Moore, aki egy nyugat-ausztráliai város kábítószeres csoportjainak vizsgálatára alkalmatlannak találta a korábbi szubkultúra-elméleteket az általa vizsgált csoportok megértésében (Moore 2004), hasonlóképpen jelezném én is: ezek a csoportok – bár törvényekben, kórházi adatlapon és közbeszédben egyaránt különálló és „jól meghatározott” csoportokat képeznek – valójában nem egyneműsíthetőek. Nem egyetlen csoport aknázza ki ezt a lehetőséget a túlélésre, és az egyes alcsoportok is inkább heterogén, mint homogén szerkezetűek, hiszen ezeken belül messze nem azonos szemléletű, értékrendű, szocializációjú egyéneket találunk.

Bár vannak prostitúciós kategóriák, kondíciók, életmódtípusok, ezeken belül sincs homogenitás, nincsenek domináns közös értékek. A csoportok határai sokkal elmosódottabbak, mint gondolnánk, és az őket illető szabályok, a nekik szánt szerepek is kontextusonként eltérnek. És – akárcsak a csoportba sorolódás elve – esetükben megdőlni látszik a domináns társadalomtól való elhatárolódás gondolata is. A korábban említett belső összetartozás sem eredményezi egyértelműen egy ellenkultúra létrejöttét, amint azt Ulf Hannerz és más elemzők elméletei sugallják (Hannerz 1992: 79, Koković 2000). Amennyiben mégis megtörténik egyfajta elhatárolódás, ez a gesztus általában nem felőlük érkezik, hanem a hatalom részéről (törvények, klasszifikáció, professzionalizálás formájában). Mivel alapvetően a társadalom által felkínált *lehetőségek* vezérlik, nem nevezném sem ellenkultúrának, sem a „hatalmon lévő kultúrával” való ellenszegülés egyik formájának. Akárcsak más, a társadalom által valamilyen szinten alárendelt csoportok esetében, itt is gyakori az átfedés a középosztály normái és saját életmódjuk

között, sőt, ezek az átfedések is változó nagyságrendűek az egyes prostitúciós alcsoportok esetében.

Szövegemben arra igyekeztem rámutatni, hogy a társadalom maga teremti meg és működteti (beszél róla, szabályozza) a prostitúciót, a prostitúciós lehetőséget, amelyhez különféle kondíciókat társít, az egyes kondíciók pedig eltérő társadalmi szerepeket eredményeznek, de mit sem változtatnak a prostituált-állapoton. Tulajdonképpen a változatlan prostitúciós lehetőségek miatt látjuk őket (összetartozó/szubkulturális) csoportnak, s bár a tényleges formációk rendkívül eltérőek és a lehetőségekhez rendelt megvalósulási módok, alkalmazkodási típusok, anómia-kezelési módok is változóak, a kívülről rájuk erőszakolt csoportba rendezési szándék miatt egységesnek, szubkultúrának tűnnek.

Szakirodalom

BOKOR Zsuzsa

2005a A prostituált teste mint az orvosi hatalom önlegitimációs eszköze a két világháború közötti Kolozsváron. In: JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 4. Fiatal kutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 26.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 65–100.

2005b Promiszkuus úrinóból futóbárcás, futóbárcásból hivatásos prostituált. Technikák a prostituáltak marginalizálására és a nemzeti térből való kizárására. *Regio XVI.* (3) 47–66.

2006 „Jeligém Nagyszerű öröm.” Úrinők prostitúciója Kolozsváron a két világháború között. *Tabula* 9. (2) 161–186.

CORBAIN, Alan

1999 Szexuális nyomor és prostitúciós kínálat. In: LÉDERER Pál (szerk.): *A nyilvánvaló nő. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 209–227.

ERŐS Ferenc

1994 Rendszerváltás után. Rendszerváltás – identitásváltás. In: Uó: *A válság szociálpszichológiája.* T-Twins Kiadó, Budapest, 211–220.

FISCHER, Claude S.

1995 The Subcultural Theory of Urbanism: A twentieth-year Assesment. *The American Journal of Sociology* 10. (3) 543–557.

- HANNERZ, Ulf
1992 *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*.
Columbia University Press, New York
- HARRIS, Marvin
1999 *Theories of Culture in Postmodern Times*. Altamira Press, London–
New Delhi
- KOKOVIĆ, Dragan
2000 Kultúra, szubkultúra, ellenkultúra. *Symposion*. (28–29) 25–28.
- MERTON, Robert K.
2002 *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Osiris Kiadó, Budapest
- MOORE, David
2004 Beyond „subculture”: in the ethnography of illicit drug use. *Contem-
porary Drug Problems* 31. (2) 181–212.
- RĂDULESCU, Sorin M.
1999 Subcultura și devianța socială. *Dilema* VII. (357) 7.
- YOUNG, Jock
é. n. Subcultural Theory: Virtues and Vices. Elérhetőség: [http://www.mal-
colmread.co.uk/JockYoung/subculture.htm](http://www.malcolmread.co.uk/JockYoung/subculture.htm)

Források

- BÁLINT Zoltán – STANCA, Dominic
1924 Studiu statistic asupra 200 prostituate. *Chujul Medical* IV. (9–10)
254–261.
- MOLDOVAN, Iuliu
1927 Clasele sociale. *Buletin eugenic și biolpolitic* I. (4) 110–113.
- SBÂRCEA, George
1980 *Szép város Kolozsvár*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest